

Spenglerův význam ve Wittgensteinově filosofii¹

Petr Glombíček

Filosofický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Praha
glomb@flu.cas.cz

Abstract:

Spengler's Significance in Wittgenstein's Philosophy

The article attempts to capture the nature of Wittgenstein's appreciation of Oswald Spengler. Spengler's name is found on a list of personalities, compiled by Wittgenstein himself in 1931, who had been a significant influence on him. The nature of Spengler's influence, however, remains unclear. The text chiefly refutes two widespread mistakes on this point. According to the first of them, Wittgenstein basically adopted a Spenglerian orientation ("Spenglerian valence"), namely pessimism towards contemporary civilization, and saw himself as a Spenglerian philosopher of culture. William DeAngelis tried to distinguish this personal stance from Wittgenstein's strictly philosophical focus. The second mistake lies in the search for common doctrinal elements in both thinkers. Wittgenstein did not understand these stated influences in this way, which is, for that matter, also evident from his general attitude towards theorizing in philosophy. Despite these reservations, however, Wittgenstein associated Spengler with central points of his later philosophy such as family resemblance, especially with regard to rule following, and there, above all, where the rule is fixed by a model exemplar. Nevertheless, Spengler remained for Wittgenstein only an interesting observed instance, not an authority worthy of following.

Keywords: family resemblance, rule following, Oswald Spengler, Ludwig Wittgenstein

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2026.1r.29>

Nad Wittgensteinem, který je běžně chápán jako filosof povýtce mimořádný a samostatný, visel nárok na genialitu jakožto podnětnou originalitu nanejvýš tíživě. Nejznáměji své pochybnosti shrnul v zápisku ze začátku třicátých let, vydaném v českém překladu v souboru *Rozličné poznámky*. Vyslovil zde podezření, že sám nikdy nic nevymyslel a že jeho práce spočívá jen v rozvíjení cizích podnětů. Připojil dokonce dodatečně upravovaný, a tedy očividně

---

1 Poděkování patří oběma anonymním recenzentům *Filosofického časopisu* za podněty, jež vedly k vypořádání textu.

promyšlený seznam deseti konkrétních jmen lidí, kterým se osobně cítil takto zavázán.² Poznámka založená na vlivu jednoho ze zde jmenovaných, Otto Weininger, jako by slibovala příležitost uchopit Wittgensteinovo myšlení identifikací jeho skutečného kontextu. Rozhodně podnítila rozbor vlivu uvedených autorů na Wittgensteinovu filosofii, a to i v těch případech, kdy se jim do té doby pozornosti nedostalo.

Jedním z těchto autorů byl i Oswald Spengler, známý, Wittgensteinem vícekrát zmíněný myslitel, jemuž specialisté na výklad Wittgensteinových myšlenek až do sedmdesátých let dvacátého století nevěnovali pozornost. Níže uvidíme, že šlo o postoj víceméně pochopitelný: Wittgensteinův upřímný, nicméně z běžného hlediska až přehnaný vděk vůči Spenglerovi nám může pomoci názorněji vyložit jak některé ústřední pojmy jeho filosofie, tak jeho osobní vztah k vlastní době. Nenutí nás ovšem Wittgensteinovu filosofii re-interpretovat, a to ani obsahově, ani co do jejího záměru. Spenglerův případ tak ukazuje, že Wittgensteinův vlastní seznam vlivů, které podněcovaly jeho uvažování, může více pomoci s identifikací pro něj samého klíčových témat než s nalezením objektivního rámce jeho filosofie v dějinách idejí.

Když pomineme sdílený generační pocit a osobní zaujetí různými aspekty Spenglerovy práce, uvidíme, že ve Wittgensteinově filosofii stojí jeho vděk hlavně na postřehu, že Spengler při budování své doktríny dělá formální chybu, kterou lze oddělit od jeho nauky jako nezávisle zajímavý jev v oblasti uplatňování pojmů, resp. řízení se pravidly. Pro Wittgensteina se z této zaznamenané chyby stalo v jeho obecnějších úvahách „spenglerovské téma“, byť Spengler v dané souvislosti nesehrál roli učitele, ale spíše pozorovaného subjektu.

Stav diskuse

Za poslední půlstoletí se analýza Spenglerova vlivu na Wittgensteina dočkala několika samostatných studií. Nejobsáhlejší z nich je monografie Williama DeAngelise *Ludwig Wittgenstein – A Cultural Point of View: Philosophy in the Darkness of This Time*, jež veškeré autorovo předchozí bádání završila relativně skromnou odpovědí. Podle DeAngelise Wittgenstein ze Spenglera ve skutečnosti převzal pouze interpretaci významu jazyka v náboženském kontextu. DeAngelis zásadně odmítá časté pokušení domnívat se, že Wittgensteinově filosofii lze rozumět jediné v kontextu jeho osobní nechuti vůči současné západní civilizaci, což lze vykládat jako vágně spenglerovský mo-

2 Wittgenstein, L., *Rozličné poznámky*. Přel. M. Nekula. Praha, Oikoymenth 2020, s. 33–35. V dalších citacích se dle úzu *Filosofického časopisu* snažím držet posledního vydání publikovaného překladu, nanejvýš využívat textové varianty uvedené v jeho poznámkách.

tiv. Tvrdí, že jde o omyl.³ DeAngelis sice uznává existenci takřkajíc kulturního hlediska ve Wittgensteinově myšlení, ale tento moment podle něj není podstatný pro pochopení Wittgensteinova filosofického přínosu.⁴ Wittgensteinovo myšlení se podle jeho názoru zřejmě vyvíjelo i pod Spenglerovým vlivem, ale po zralé úvaze je třeba odmítnout tvrzení, že Wittgenstein přímo převzal konkrétní doktrinní, konceptuální nebo metodické prvky ze Spenglerovy koncepce.⁵

Přestože minimalistická odpověď DeAngelisovy knihy ohledně Spenglerova vlivu na Wittgensteina pravděpodobně nebude v dohledné době překonána, nelze opomíjet, že Wittgenstein se upřímně cítil Spenglerem zásadně ovlivněn, a jeho postoj je třeba brát vážně. Tématem naší analýzy bude právě tento vnitřní moment Wittgensteinova filosofování (ne však jako tematizování originality nebo osobního psychologického profilu), nikoli studie vnějšího vlivu v kontextu dějin idejí.

V dosavadním bádání se mísilo několik linií, v důsledku čehož bylo dosahováno spíše jen rozpačitých výsledků. Klasikem zkoumání spenglerovského aspektu je jeden ze správců Wittgensteinovy pozůstalosti Georg Henrik von Wright, editor zmíněných *Rozličných poznámek*, jež zásadně přispěly k hledání Wittgensteinova autentického intelektuálního zázemí.⁶ Von Wright na svou ediční práci navázal pokusem zasadit ji do reálných historických

3 “Wittgenstein may have thought that an appreciation of his opposition to the civilization of his time was somehow a requisite for a full understanding of all, or even many, of the grammatical observations he employed as palliatives to wayward philosophical tendencies. If so, I have not shown that. In any event, I see no reason to think that he did. I will conclude with this observation: were someone else to make that case convincingly, I would regard that as a major breakthrough in the interpretation of Wittgenstein’s philosophy.” DeAngelis, W. J., *Ludwig Wittgenstein – A Cultural Point of View: Philosophy in the Darkness of This Time*. Aldershot, Ashgate Publishing 2007, s. 180.

4 “On my understanding of how the cultural component of Wittgenstein’s work stands in relation to its philosophical and grammatical component, one can master the philosophical content with little or no appreciation of the cultural intimations. So, while proud to have identified a latent cultural component of Wittgenstein’s late thought, one that he deemed important, I am not prepared to claim that an understanding of that component is a requirement for understanding the explicit content of that work – the philosophical, grammatical investigations that are its centerpiece.” Tamtéž. Srov. “I have not argued that, as a general principle, an understanding of Wittgenstein’s cultural point of view is required in order to understand the direct content of his work.” Tamtéž, s. 179.

5 “Wittgenstein’s fully articulated ideas were neither expressed nor even contemplated by Spengler. Rather, such ideas took shape in Wittgenstein as he identified and spelled out fully some of his own objections to Spengler’s ideas and procedures. Recognizing such connections are helpful, so long as one realizes that the Wittgensteinian ‘thought manoeuvres’ in question are not to be found in Spengler’s work.” Tamtéž, s. 21.

6 Stav poznání před vydáním von Wrightova souboru dobře ukazuje kniha Alana Janika a Stephena Toulmina *Wittgenstein’s Vienna* (London, Weidenfeld & Nicolson Ltd. 1973), v níž je o Spenglerovi jediná zmínka (s. 177): zájem o Spenglera se uvádí jen letmo jako doklad toho, jak veselého mladého Ludwiga proměnila válka.

souvislostí – a při té příležitosti mimo jiné detailně identifikoval specifický spenglerovský moment Wittgensteinovy filosofie.⁷ Vycházejí z poznámky s výše zmíněným seznamem, poukázal na příležitost nechápat Spenglerův vliv doktrinálně, tedy nehledat nějakou tezi nebo nauku, kterou od něj Wittgenstein převzal, nýbrž brát jej jen jako inspiraci, tedy tak, že Spengler Wittgensteinovi „pomohl artikulovat jeho vlastní pohled“.⁸

V návaznosti na tento předpoklad von Wright interpretoval to, co se dozvídáme z pasáží otištěných v *Rozličných poznámkách*, tak, že Wittgenstein byl Spenglerovým konceptem *Ursymbolu* inspirován při tvorbě své koncepce rodinné podoby.⁹ Von Wright se domnívá, že podle Spenglera tvoří kulturu různé projevy, mezi nimiž existuje rodinná podobnost – a kulturní úpadek pak spočívá právě v rozpadu vazeb založených na takové vzájemné podobnosti.¹⁰ Von Wright na obecné úrovni shrnuje spenglerovský moment překvapivě silně jako „Wittgensteinovo odmítnutí vědecko-technologické civilizace industrializovaných společností, které chápal jako úpadek kultury“.¹¹

Von Wright také již dávno před DeAngelisem vznesl otázku, zda je tento aspekt Wittgensteinovy filosofie její inherentní součástí, nebo jde jen o idiosynkrazii.¹² V případě, že by nešlo jen o nahodilou osobní záležitost, měl by spenglerovský moment Wittgensteinova myšlení zásadní důsledky pro pochopení celého jeho filosofického projektu. „Jsou-li filosofické problémy symptomatické pro jazyk vytvářející zhoubné výhonky, jež matou naše myšlení, pak v samotné Lebensweise, ve způsobu života, musí být rakovina,“¹³ uzavírá von Wright. Vychází při tom ze své identifikace základních rysů Witt-

7 Wright, G. H. von, Wittgenstein in Relation to His Times. In: Kenny, A. – McGuinness, B. (eds.), *Wittgenstein and His Times*. Chicago, University of Chicago Press 1982. Přetištěno také v: Wright, G. H. von, *Wittgenstein*. Minneapolis, University of Minnesota Press 1982 (na toto vydání budu v tomto textu nadále odkazovat).

8 “It is not certain, however, that Wittgenstein in the passage referred to meant that Spengler had influenced his view of life; it is rather that Spengler’s work had reinforced and helped him to articulate this view.” Wright, G. H. von, *Wittgenstein*, c.d., s. 213.

9 Von Wright ji nazývá “one of its [Wittgenstein’s later philosophy] most characteristic thought manoeuvres”. Tamtéž.

10 “This is the idea of ‘family resemblance’. It appears to have its origin in Spengler’s notion of the Ursymbol (archetype). This characterizes each one of the great cultures and constitutes what Wittgenstein, writing about this, in fact calls (s. 14) a family resemblance between a culture’s various manifestations – its mathematics, architecture, religion, social and political organization, and so forth. The decay of a culture is, in many ways, a dissolution of the resemblances which unite the ways of life.” Tamtéž.

11 Tamtéž, s. 214. Viz také následující poznámku.

12 “Particularly pertinent is the question whether the third aspect, the Spenglerian one, is only contingently, that is, for historical and psychological reasons, connected with the other two in Wittgenstein’s thought. If the connection is only accidental or contingent, then one could say that Wittgenstein’s attitude to his times is irrelevant to the understanding of his philosophy, even though it may be quite important to an understanding of his personality.” Tamtéž, s. 215.

13 Tamtéž, s. 216.

gensteinovy filosofie, jimiž kromě spenglerovského aspektu má být jednak přesvědčení, že individuální myšlení je zakořeněno ve společensky sdílených formách života a jazykových hrách, jednak přesvědčení, že filosofické problémy jsou takříkajíc neurózy („mental disquietudes“) vyrůstající ze špatného fungování jazykových her, potažmo formy života.

Podle von Wrighta se však Wittgenstein (v duchu svého pojetí myšlení jako sociálně, a tedy historicky podmíněného) nepokoušel takto uchopit filosofii obecně, nýbrž interpretoval tímto způsobem jen filosofii své doby.¹⁴ Pokoušet se o silnější výklad by prý bylo očividně absurdní, protože „velké filosofie vyznačují kulturní vyvrcholení, nebo nanejvýš začátek úpadku.“¹⁵ Von Wrightův článek lze ovšem poměrně snadno smést ze stolu, neboť nemá dobře propracovanou argumentaci. Právě to udělal DeAngelis.¹⁶

Vůči von Wrightovu postřehu se silně vymezil již dříve autor, u něhož se DeAngelis přiznaně silně inspiroval, totiž Stanley Cavell, a to primárně v souvislosti s úvahami o významu evropského kulturního dědictví pro myšlení ve Spojených státech amerických. Cavell především nesouhlasil s von Wrightovou metaforou rakoviny, protože Spengler podle jeho názoru chápe úpadek jako organickou součást života společnosti, nikoli jako vybočení z něj.¹⁷ Cavell připouštěl, že Wittgensteinovo pojetí kultury jako živoucího organismu je inspirováno Spenglerem,¹⁸ interpretoval ovšem *Filosofická zkoumání* v duchu filosofie běžného jazyka jako knihu, která se zabývá specifickými nástrahami života bytostí, jež byly obdařeny jazykem. Netvrdil při tom, že Wittgenstein chtěl jazyk opravovat, případně diagnostikovat jako od základu defektní.¹⁹

Tento takříkajíc oxfordský výklad pozdního Wittgensteina Cavell chápe jako zachycení Wittgensteinovy spenglerovské orientace („Spenglerian valence“). Shrnuje při tom filosoficky relevantní nástrahy, jež nám jazyk klade ze samé své povahy, pod označení „skepticismus“. Na první pohled by se tedy

14 Tamtéž.

15 Tamtéž.

16 DeAngelis, W. J., *Ludwig Wittgenstein – A Cultural Point of View: Philosophy in the Darkness of This Time*, c.d., s. 14; s. 21. DeAngelis ovšem především vidí potíž už v samém chápání vlivu jako inspirace, nikoli plnohodnotného převzetí jednotlivé teze nebo celé nauky.

17 Cavell, S., *Declining Decline: Wittgenstein as a Philosopher of Culture*. In: týž, *This New Yet Unapproachable America: Lectures after Emerson after Wittgenstein* (1989). Chicago, The University of Chicago Press 2013, s. 53.

18 “Spengler’s vision of Culture as a kind of Nature (as opposed, let us say, to a set of conventions) seems to me shared, if modified, in the Investigations.” Tamtéž, s. 54.

19 “The philosophically pertinent griefs to which language comes are not disorders, if that means they hinder its working; but are essential to what we know as the learning or sharing of language, to our attachment to our language; they are functions of its order. ... What turns it upon us is philosophy, the desire for thought, running out of control. That has become an inescapable fate for us, apparently accompanying the fate of having human language.” Tamtéž.

zdálo, že spenglerovským aspektem Wittgensteinova myšlení je podle Cavella prosté smíření se s jazykem, jaký je, bez nutkání jej opravovat.²⁰ Cavell ale zároveň pochybuje o komplementární interpretaci raného Wittgensteinova projektu jako nápravy jazyka.²¹

Zadruhé, dlouhý Cavellův exkurs o puzení k nekontrolovanému myšlení, návazné skepsi a reakci na ni a o vztahu filosofie a romantismu, se zdá naznačovat, že když označuje Wittgensteina za filosofa kultury ve spenglerovském smyslu,²² chce mu mimo jiné přiřítat spenglerovské chápání doby, v níž žil, jako úpadku, který však není nemocí ve smyslu vybočení, ale zkratka stářím. Ovšem pochopili-li bychom tento úpadek spenglerovsky, projevoval by se mimo jiné ztrátou entuziasmu, odmítnutím excesů a především petrifikací stávajících institucí, včetně jazykových zvyklostí. Cavell se mu však zdá rozumět jinak: „To, co Wittgenstein míní mluvením mimo jazykové hry, tedy odmítnutí našich sdílených kritérií, je svého druhu interpretací či homologickou formou toho, co míní Spengler, když vykresluje úpadek kultury jako proces externalizace.“²³

Cavell tedy spatřuje spenglerovský prvek Wittgensteinova myšlení v jeho poukazech na případy, jimž rozumí jako vybočením ze zavedeného užívání jazykových výrazů. Asi nejznámější příklady takových vybočení souvisejí s formulováním filosofických problémů a s jejich řešením formou koncepcí, jež mají na tyto problémy odpovídat jako na otázky. Pozdní Wittgenstein je v Cavellově vlastním pojetí běžně chápán jako ten, kdo rozpouštěl filosofické problémy tím, že je předváděl jako nedorozumění postavená na zmateném použití výrazů. V takovém případě by však projevem kulturního úpadku muselo být pro Wittgensteina veškeré provozování filosofie přinejmenším v její doktrinální podobě. Vybočování ze zavedené jazykové praxe ale vcelku intuitivně stojí (ostatně podle samotného Wittgensteina) také za vývojem jazyka jako takového a také třeba za poezií.²⁴ Wittgenstein by se v takovém případě inspiroval Spenglerem mimo dějinný kontext; a též jeho nejznámější spenglerovsky znějící poznámka o „temnotě této doby“ by nebyla zřejmě projevem takto pojatého Spenglerova vlivu.

20 “Both Wittgenstein and Spengler write of a loss of human orientation and spirit that is internal to human language and culture, not an invasion of them.” Tamtéž, s. 59.

21 “If those are right who insist that Wittgenstein thought this in the *Tractatus*, then in his progression to the *Investigations* he became more Spenglerian.” Tamtéž, s. 54.

22 “Since I have in effect claimed that there is a perspective from which the Philosophical Investigations may be seen as presenting a philosophy of culture, I have implied that its attitude to its time is directly presented in it, as directly as, say, in Spengler, or as in Freud or Nietzsche or Emerson.” Tamtéž, s. 59.

23 “What Wittgenstein means by speaking outside language games, which is to say, repudiating our shared criteria, is a kind of interpretation of, or a homologous form of, what Spengler means in picturing the decline of culture as a process of externalization.” Tamtéž, s. 65.

24 Srov. Isava, L. M., *Wittgenstein, Kraus, and Valéry: A Paradigm for Poetic Rhyme and Reason*. New York, Peter Lang 2002.

Cavell interpretuje Spenglerův vliv příliš široce. Přičítá mu už sám Wittgensteinův pozitivní vztah k běžně zavedené jazykové praxi, a to bez jasného základu ve Spenglerově díle. Také není nikterak zřejmé, že by Wittgenstein přebíral ze Spenglerova díla právě tento prvek, i kdyby se v něm dal najít. Cavell tak ve svém textu spíše jen využívá Wittgensteinův vztah ke Spenglerovi za účelem výstavby osobitého vlastního výkladu o tom, jak on sám chápe filosofii. Přihlíží zde při tom ke svému zájmu o Wittgensteina v kontextu filosofie běžného jazyka a specificky také k tradici filosofování ve Spojených státech jako v zemi, jež si ujasňuje svůj vztah k evropskému kulturnímu dědictví (což je ovšem spenglerovské téma, jež si říká o wittgensteinovské využití). Cavell nám tedy chce především něco podstatného sdělit o povaze svého vlastního filosofování jakožto myslitele kultury, jež si rozumí jako mladá a jež řeší svůj vztah ke starší evropské civilizaci.

Cavellova interpretace si zaslouží zvláštní pozornost především kvůli svému vlivu na DeAngelisovu knihu. DeAngelis vyjadřuje v jejím úvodu Cavellově práci uznání a vyslovuje mu svůj vděk – svou vlastní práci označuje jen za rozpracování jeho podnětů.²⁵ To je ovšem poněkud sporné. DeAngelis sice na jedné straně staví na Cavellově koncepci „kulturního hlediska“ Wittgensteinovy filosofie, na straně druhé však nabízí svou knihu jako pokus postavit proti Cavellově volně rozvíjené úvaze solidní zkoumání konkrétních prvků, jež Wittgenstein převzal ze Spenglera. DeAngelis tak zaprvé hledá cosi, co je pravděpodobně pouhou chimérou – není totiž vůbec jasné, proč bychom měli pátrat po prvcích Spenglerovy nauky ve Wittgensteinově pozdní filosofii. Už jen otázka, jak dalece má vůbec smysl interpretovat pozdního Wittgensteina jako zastánce nějakých nauk, je velmi problematická. A zadruhé, úvahy o souvislosti Wittgensteina se Spenglerem stojí primárně na povzděchu z *Rozličných poznámek*, který se obvykle nechápe jako uznání doktrinální závislosti. DeAngelis má (jak ostatně zaznívá přímo v názvu jeho knihy) sklon chápat tento vliv poměrně jednoznačně, a to jako věc filosofie kultury. A pokud dochází k závěru, že Wittgensteinovy spenglerovskými znějící pesimistické poznámky o duchu doby nemají prokazatelně zásadní vazbu na jádro Wittgensteinovy filosofie, pokládá tím spenglerovské téma za vyřízenou věc.

Solidně založenou filosofickou interpretaci Wittgensteinova spengleriánství předložil Rudolf Haller ve své knize *Questions on Wittgenstein*. Především zde správně poukazuje na to, jak dlouhou dobu trvalo, než si Wittgensteinovi interpreti všimli Spenglerovy relevance.²⁶ Připomíná, že z více Wittgensteinových poznámek je zřejmý jeho odpor k současné civilizaci, včetně použi-

25 DeAngelis, W. J., *Ludwig Wittgenstein – A Cultural Point of View: Philosophy in the Darkness of This Time*, c.d., s. xii.

26 Haller, R., *Questions on Wittgenstein*. London, Routledge 1988, s. 74–75.

vání dvojice kultura/civilizace ve spenglerovském smyslu. Wittgenstein byl skutečně podle všeho přesvědčen, že žije v době úpadku, ve společnosti, která má za sebou rozmach toho, co Spengler nazýval kulturou, a nyní čelí úpadku v podobě petrifikace dosaženého, tedy spenglerovsky řečeno: tzv. civilizaci. Soustředění na rozvoj přírodovědy a techniky se v takovém kontextu bere jako výraz kostnatění, nikoli jako protipříklad.

Haller si klade naši otázku, tedy v jakém ohledu se cítil Wittgenstein ovlivněn Spenglerem jako původcem určitého způsobu myšlení, nikoli jako nositelem určité nauky. A odpovídá, že byl ovlivněn zejména Spenglerovou metodou, především myšlenkou morfologie dějin.²⁷ Ovšem Haller sám okamžitě poukazuje na původ takového přístupu už v Goetheho díle. A vnučuje se tak okamžitě otázka, proč by Wittgenstein v takovém případě neuvedl na seznamu svých vlivů spíše Goetheho než Spenglera, nebo alespoň oba společně. Haller ostatně dochází k závěru, že Wittgenstein převzal metodu komparativní morfologie v podobě, kterou by nikoho nenapadlo stopovat zpět ke Spenglerovi – a přisuzuje to skutečnosti, že Wittgenstein Spenglerovu myšlenku opravil, čímž ji změnil k nepoznání.²⁸ Haller bystře vidí Wittgensteinovu adaptaci Spenglera v jeho pojmech rodinné podoby a řečové hry. Správně si také všímá, že Wittgenstein viděl svou práci v opozici k přírodovědeckému přístupu už v *Traktátu*, tedy dříve, než se seznámil se Spenglerem.

Četbou Spenglera si lze jen potvrdit, jak frustrující je hledat v jeho díle něco, co by Wittgensteinovi mohlo sloužit za poučný předobraz. Nepřehlédnutelné světonázorové souznění obou autorů, projevující se v jejich pesimismu v náhledu na současnou civilizaci, navíc snadno zastíní cokoli dalšího, co by mohlo být relevantnější pro Wittgensteinovu „práci na ujasňování“. Následující text vyloží, že Wittgensteinův vděk nebyl založen na tom, že ho Spengler o něčem poučil, ale že si na Spenglerově myšlení něčeho povšiml. A tento vlastní postřeh se mu pak spojil s materiálem, nad nímž vznikl, totiž se Spenglerovou knihou.

Wittgenstein o Spenglerovi

Projdeme nyní primární podklady, jež nám umožní určit, jak sám Wittgenstein vnímal Spenglerův vliv. Začneme u Wittgensteinova blízkého žáka.

27 “... not the content of Spengler’s analyses, though Wittgenstein may have happened to agree with many of them, but their method – led by the idea of a ‘Gestalt lore’ or ‘Gestalt analysis’ of history.” Tamtéž, s. 78.

28 “Wittgenstein adopts the main principle of comparative morphology – but he uses it in such a way that no one would have thought of tracing it back to Spengler. He is also clearly aware of this himself. He reproaches Spengler for repeatedly making the mistake of extending the scope of statements true of the archetype of contemplation to the objects of contemplation.” Tamtéž, s. 84.

Maurice Drury na rozhovor s Wittgensteinem, kde byla o Spenglerovi řeč, vzpomínal následovně: „Wittgenstein mi poradil, abych si přečetl Spenglerův *Zánik Západu*. Podle něj šlo o knihu, jež mě mohla poučit o tom, v jaké době právě žijeme. Mohla by být protilátkou na můj ‚nevyléčitelný romantismus‘. Když jsem si knihu přečetl, řekl jsem mu, DRURY: ‚Spengler chce vtěsnat dějiny do formiček, a to dost dobře nejde.‘ WITTGENSTEIN: ‚Správně, dějiny se do formiček vtěsnat nedají. Spengler ale provádí velmi zajímavá srovnání. Nespolehám na něj v detailech. Je příliš často nepřesný. Svého času jsem napsal, že kdyby měl Spengler odvahu napsat velmi stručnou knihu, mohla být velkolepá.‘ DRURY: ‚Napadlo mě, že bych napsal knihu, v níž bych se pokusil vytáhnout ze Spenglera to důležité.‘ WITTGENSTEIN: ‚No, třeba to jednou uděláš.“²⁹

Nejprve si všimněme, že kritickou poznámku o nemožnosti vtěsnat dějiny do formiček Drury nepřipisuje Wittgensteinovi. Uvádí ji za sebe – s tím, že Wittgenstein mu sice přitakal, ale šlo možná jen o konverzační odrazový můstek k jeho vlastnímu ocenění Spenglerových silných a slabých stránek. A jako slabou stránku uvádí v Druryho vzpomínce Wittgenstein něco jiného než násilnou schematizaci. Negativně hodnotí Spenglerovu práci s detaily, ale nikoli ve smyslu obecné wittgensteinovské kritiky tzv. hladu po obecnosti, který filosofy nutí budovat velkolepé teorie bez ohledu na jednotlivá fakta. Wittgenstein zmiňuje triviálnější, avšak neméně věrohodnou slabinu Spenglerovy práce, totiž jeho nespolehlivost jako zdroje informací o konkrétních historických faktech. Jde zkrátka o to, že se o Spenglera není radno opírat, ani co se týče místního a časového zařazení událostí, ani jejich dalších charakteristik.

Schematizace historie by se naopak nabízela jako kandidát na to, v čem podle Druryho Wittgenstein viděl silnou stránku Spenglerovy knihy (pokud ovšem tuto schematizaci nebudeme interpretovat příliš rigidně). V citované vzpomínce se však omezí jen na překvapivý povzdech, že Spenglerova kniha mohla být skvělá, kdyby byla „velice krátká“. Je zřejmé, že *historická* kniha na spenglerovské téma dost dobře nemůže být krátká. Máte-li jako historik

29 “Wittgenstein advised me to read Spengler’s *The Decline of the West*. It was a book, he said, that might teach me something about the age we were now living in. It might be an antidote for my ‘incurable romanticism’. After I read the book I said to him, DRURY: ‘Spengler wants to put history into moulds, and that you can’t do’. WITTGENSTEIN: ‘Yes you are right; you can’t put history into moulds. But Spengler does point out certain very interesting comparisons. I don’t trust Spengler with details. He is too often inaccurate. I once wrote that if Spengler had the courage to write a very short book, it could have been a great one.’ DRURY: ‘I conceived the idea that I might write a book to try and bring out just what is important in Spengler.’ WITTGENSTEIN: ‘Well, perhaps some day you might do just that.’” Drury, M., “Conversations with Wittgenstein”. In: Rhees, R. (ed.), *Ludwig Wittgenstein – Personal Recollections*. Oxford, Oxford University Press 1984, s. 113.

vysvětlit to, o čem má kniha podle Wittgensteina svého čtenáře poučit, totiž že tzv. Západ se nenachází v obzvláště šťastném období svého rozkvětu, nýbrž v krizi, protože během posledních staletí zkostnatěla jako struktura, v jejímž budování spočíval jeho předchozí rozvoj, musíte své tvrzení doložit. Potřebujete zdokumentovat jak deklarovaný úpadek, tak rozvoj a musíte vysvětlit, proč je jeden z nich rozvojem a druhý úpadkem. K tomuto obecnému vysvětlení povahy obou procesů slouží Spenglerovi schematizace dějin karikovaná Drurym. Wittgenstein ovšem prý Drurymu nedoporučoval Spenglera jako zdroj poznání minulosti, nýbrž současnosti, konkrétněji: jako lék na jeho údajný „nevyléčitelný romantismus“.

Naštěstí máme k dispozici Wittgensteinovu poznámku, jež jakoby přímo odpovídala na naši otázku, jak by měla vypadat stručná Spenglerova kniha, již by Wittgenstein obdivoval: „Spengler mohl být lépe pochopen, kdyby řekl: Různá kulturní období *přirovnávám* k životu rodin; uvnitř rodiny je rodinná podobnost, přičemž podobnost je také mezi členy různých rodin; rodinná podobnost se od jiných podobností liší tak a tak atd. Mám na mysli toto: je třeba udat objekt srovnání, předmět, od něhož je pozorování odvozeno, aby do diskuse neustále nevníkaly nepřesnosti. Neboť pak se všechno, co *platí* o předobrazu *srovnání*, *nolens volens* tvrdí také o objektu, na který jej aplikujeme, takže se pak tvrdí, že prý *vždy musí*...“

A k tomu dochází proto, že člověk chce znakům předobrazu poskytnout uplatnění při zkoumání. Když ale směšuje předobraz a objekt, přičítá objektu dogmaticky i to, co musí charakterizovat pouze předobraz. Na druhé straně věří, že pozorování, pokud opravdu platí jen pro jeden případ, postrádá obecnost, kterou mu přiřítá. Předobraz však právě má být takto obecný, aby charakterizoval pozorování jako takové a určil jeho formu. Předobraz tedy stojí na počátku a je obecně platný tím, že určuje formu pozorování, nikoli tím, že vše, co platí jen o něm, se vypovídá také o všech uvažovaných objektech pozorování.

Člověk by se tak při každém přehnaně dogmatickém tvrzení rád zeptal: Co z toho je skutečně pravda? Nebo také: V kterém případě to skutečně platí?³⁰

Wittgenstein na úvod stručně shrnuje, co se mu jeví jako zdravé jádro Spenglerovy knihy. Pregnantně formuluje, co podle něj Spengler měl říci, nikoli ovšem tak, že by ho kritizoval a jednoduše opravoval nějaký Spenglerův omyl. Wittgenstein shrnuje, co Spengler „měl říci“, aby „byl lépe pochopen“. Snaží se tedy jen říci, co měl podle něj sám Spengler vlastně na mysli, ale říci to lépe než Spengler. A myšlenka, v níž spatřuje zdravé jádro Spenglerovy knihy, je uplatnění pojmu, který dnes přijímáme jako jeden z ústřed-

---

30 Wittgenstein, L., *Rozličné poznámky*, c.d., s. 41 n.

ních prvků Wittgensteinova zralého díla, totiž uplatnění rodinné podoby, a to ve Spenglerově případě uplatněné na výklad dějin.

Zároveň je nutno uznat, že Spengler se dopustil podle téže Wittgensteinovy poznámky poměrně zásadní chyby, jejíž rozbor ovšem také známe jako klasické téma *Filosofických zkoumání*, v nichž se objevuje jako problém uplatnění pravidla. Jde o specificky problém uplatnění pravidla formulovaného v paradigmatickém příkladu na sebe sama, tedy na paradigmatický příklad. V *Rozličných poznámkách* najdeme ještě jedno dostatečně obecné a ke Spenglerovi výslovně vztažené vysvětlení k tomuto tématu: „Svá tvrzení můžeme zbavit neoprávněnosti – nebo prázdnoty – jedině tak, že ideál budeme považovat za to, čím je, totiž jako předmět srovnání – takříkajíc jako měřítko – našeho nazírání, a nikoli jako předsudek, jemuž se musí všechno přizpůsobit. V tom totiž spočívá dogmatismus, do něhož ve filosofii můžeme tak snadno upadnout.“

Jaký je pak vztah mezi úvahou v mém a Spenglerově duchu? Neoprávněnost u Spenglera: Vždyť ideál přece neztrácí nic na své důstojnosti, představíme-li si ho jako princip určující úvahu. Dobré měřítko.³¹

Nabízí se tedy chápat téma rodinné podoby jako to, co si podle svého přesvědčení Wittgenstein vzal ze Spenglera, aby to využil „ve své práci na ujasňování“, jak tomu říkal. V citovaných vyjádřeních si lze ovšem povšimnout vazby tématu rodinné podoby a tématu řízení se pravidlem, především pravidlem formulovaným pomocí vzorového příkladu, s tématem společenského relativismu. Obojí si běžně spojujeme s pozdním Wittgensteinem a obě témata můžeme připojit k tomu, co mohl Wittgenstein spatřovat jako svůj dluh vůči Spenglerovi. Tento dluh se váže k použití Spenglerovy publikace jako příkladu chybné úvahy, aniž by k tomu ovšem zároveň Wittgenstein dodal, že oprava by Spenglerovi vzala jeho metafyzickou pointu. Zůstane jen u poznámky, že „Spengler by mohl být lépe pochopen“, případně že si sám špatně rozumí.

Zbylé zmínky o Spenglerovi v *Rozličných poznámkách* takový náhled podporují. Ještě v roce 1931 Wittgenstein – s výslovným odkazem na Spenglera – reflektoval omezenost záběru, a to jak svého, tak západních filosofů obecně, když napsal, že takříkajíc opomíjejí narativní strukturu dějin: „Jsou problémy, na něž u mě nikdy nedojde, k nimž nesměřuji, které leží mimo můj svět. Problémy západního myšlenkového světa, kterými se zabýval a s nimiž zápasil Beethoven (a zčásti snad Goethe), jimž se však nikdy nevěnoval žádný filosof (snad se jich dotkl Nietzsche). A tyto problémy jsou možná pro západní filosofii ztraceny, tj. nikdy tu nebude nikdo, kdo by odcházení kultury cítil, a tedy mohl popsat jako epos. Nebo lépe, ona už ani žádným eposem není,

31 Tamtéž, s. 53 n.

anebo jen pro toho, kdo ji nazírá zvenčí, a to snad prozíravě dělal Beethoven (jak to kdesi naznačuje Spengler). Dalo by se tedy říci, že civilizace svého epika musí mít předem. Tak jako někdo může předvídat a jasnozřivě popsat vlastní smrt, o níž ale nemůže referovat jako její současník. Dalo by se tedy říci: Chceš-li spatřit zápis eposu celé jedné kultury, musíš ho hledat v dílech jejích velikánů, tedy v době, kdy její konec mohl být jen předvídan, neboť později už tu nebude nikdo, kdo by ho mohl popsat. A není tedy divu, že je psán jen v temné řeči předtuch a že je srozumitelný jen nemnohým.³²

Především se zde Wittgenstein vcelku jasně odmítá chápat jako filosof kultury v duchu tzv. spenglerovského pesimismu, pro nějž ovšem jedním dechem projevuje pochopení a sympatie. Když později v předmluvě k *Filosofickým zkoumáním*, kde padnou slova: „Že by této práci s její nedostatečností a v temnotě této doby bylo souzeno, aby vrhla světlo do toho či onoho mozku, není nemožné; ale není to ovšem nijak pravděpodobné“, Wittgenstein vyjmenovává témata knihy, zmiňuje „mnoho předmětů: pojmy významu, rozumění, věty a logiky, základy matematiky, stavy vědomí a jiné“.³³ Přestože zjevně sdílel spenglerovský pesimismus, mj. co se týče sdělnosti vlastního díla „nemnohým“, nepsal „epos odcházení“ jedné určité kultury. Nakolik je Wittgensteinova práce filosofii odcházení kultury, není eposem, nýbrž představením trvalých témat.

Když se vrátíme k výskytům Spenglerova jména v *Rozličných poznámkách*, najdeme jeho jméno v roce 1946 na seznamu autorit, které přes svůj nesporný talent nejsou velikány, protože nerozumějí sami sobě.³⁴ Připomeneme si tak znovu, že Wittgensteinův vděk, který pociťoval vůči Spenglerovi, pochopíme daleko snáze zevnitř jeho vlastních textů než z nezávislé četby Spenglerova díla a následného hledání spojníc.

Kromě toho narazíme na Spenglera jakoby mimoděk v roce 1931, když je řeč o rozumění Židům v souvislosti s relativismem, přičemž Wittgenstein na tomto příkladu probírá opět téma fixace pravidla a relevantního kontextu: „Žid bývá v západní civilizaci stále měřen mírou, která na něho nesedí. To, že řeční myslitelé nebyli filosofové ani vědci v západním smyslu a že účastníci olympijských her nebyli sportovci, a že se tak nevejdou do žádné západní škatulky, je mnohým jasné. Ale tak se vede i Židům. A tím, že se nám zdá, že měřítkem par excellence jsou slova našeho jazyka, dopouštíme se na něm

32 Tamtéž, s. 27.

33 Wittgenstein, L., *Filosofická zkoumání*. Přel. J. Pechar. Praha, Filosofia 2019, s. 12.

34 „Čím méně se někdo zná a čím méně si rozumí, tím je menší, ať už je jeho talent jakkoli velký. Proto naši vědci nejsou velcí. Proto nejsou Freud, Spengler, Kraus, Einstein velcí. 1946.“ Wittgenstein, L., *Rozličné poznámky*, c.d., s. 83.

stejného bezpráví. Hned ho přeceňujeme, hned zase podceňujeme. Spengler tak Weiningera správně neřadí mezi západní filosofy.³⁵

Téma rodinné podobnosti se objeví také v poznámce z roku 1931: „Nejpřesnější obraz celé jabloně s ní má v jistém smyslu nekonečně menší podobnost, než ji se stromem má nejmenší chudobka. A v tomto smyslu je brucknerovská symfonie symfonii heroické doby nekonečně bližší než symfonie mahlerovská. Je-li tato symfonie uměleckým dílem, pak je to dílo *zcela* jiného druhu. (Tato úvaha je vlastně spenglerovská.)“³⁶

Tato poznámka je starší než výchozí seznam autorských vlivů. Ze všech výše citovaných poznámek ostatně jen ta, v níž se Wittgenstein zamýšlí nad vztahem svého a Spenglerova přístupu ohledně aplikace paradigmatického měřítka na ně samé, pochází z doby, kdy už pracoval na textu, který známe jako *Filosofická zkoumání*; napsal ji konkrétně roku 1937. Zdá se tedy, že onen údajný Spenglerův zásadní vliv, na němž stojí jeho umístění na seznam Wittgensteinových inspirací, máme vcelku jasně fixovaný, a to včetně naváznosti na jádro Wittgensteinovy pozdní práce.

A pokud bychom snad i pojali podezření, jestli nebyl editor *Rozličných poznámek* svévolně selektivní, povšimněme si, že autoři nejrozsáhlejšího komentáře k *Filosofickým zkoumáním*, Baker a Hacker, přidávají při příležitosti komentování oddílu 122, pojednávajícího o konceptu přehledného představení, kde v pracovních verzích padlo poněkud nejasně Spenglerovo jméno, rukopisný povzdech z poznámek o základech matematiky z roku 1943 (rukopis 125, 30): „Jak moc jsem ve svém myšlení ovlivněn Spenglerem!“³⁷ Podobně je třeba pojímat i místo z rukopisu 113, kde Wittgenstein v kontextu úvahy o důkazu uvádí – s odkazem na Spenglera – slova „lid“, „král“, „náboženství“ jako příklady toho, kdy slovo v různých kontextech vystupuje v různých rolích, a má tak různý význam (ve smyslu různého užití), přičemž zdůrazňuje, že zde při vysvětlování hraje důležitou roli příklad.³⁸

35 Tamtéž, s. 43 n.

36 Tamtéž, s. 36.

37 Citát se objevuje v kontextu úvahy o možné společnosti, která nezná čistou matematiku, ale jen matematiku užitou. Wittgenstein zde zmiňuje Spenglerovo jméno, přestože ví, že filosofie matematiky leží za obzorem jeho kvalifikace. „Ich will doch sagen: Diese Leute sollen nicht zu der Auffassung kommen, daß sie mathem. Entdeckungen machen – sondern nur physikalische Entdeckungen. [Wie sehr ich doch bei meinem Denken von Spengler beeinflusst bin!].“ *Wittgenstein's Nachlass*. Oxford, Oxford University Press 2000, MS 125, 30. Srov. Baker, G. – Hacker, P. M. S., *Wittgenstein. Understanding and Meaning. Analytical Commentary on the Philosophical Investigations*. Vol. 1, Part II. Oxford, Blackwell 2005, s. 265.

38 „Während in Wirklichkeit dieses Wort wieder in vielen mehr oder weniger verwandten Bedeutungen angewandt wird (wie etwa die Wörter ‚Volk‘, ‚König‘, ‚Religion‘ etc.). siehe Spengler.) Denken wir nur an die Rolle, die der Erklärung so eines Wortes ein Beispiel spielt. Denn wenn ich erklären will, was ich unter ‚Beweis‘ verstehe, werde ich auf Beispiele von Beweisen zeigen müssen, wie ich bei der Erklärung des Wortes Apfel auf Äpfel zeigen werde.“ *Wittgenstein's Nachlass*, c.d., MS 113, 102v.

Baker a Hacker v této souvislosti mluví o kontextu rodinné podoby.³⁹ A spojují Spenglerův vliv právě s konceptem přehledného představení – s tím, že Spengler byl pro Wittgensteina zajímavý uplatněním Goetheho morfologické metody na dějiny.⁴⁰ Takto vykládají také Wittgensteinovu rukopisnou poznámku rukopisu 183, 29, kde se on sám řadí k Spenglerovi, Loosovi a Freudovi jako představitelům dobového světonázoru.⁴¹

Kromě 122. oddílu *Filosofických zkoumání* bývá Spengler zmiňován i v souvislosti s oddílem 131. V obou případech se k němu Wittgenstein vztahoval v pracovních textech k těmto oddílům. V prvním případě oddíl končí poněkud záhadně závorkou se slovem „světonázor“. V pracovní verzi tam stálo: „Svého druhu ‚světonázor‘, jak je pro naši dobu typické. Spengler.“⁴² Není zcela jasné, jak poznámku číst. Vzhledem k jejímu seškrtnání se zdá nejpravděpodobnější, že Wittgenstein chtěl zkrátka představit svůj přístup jako vlastní své době. Ve vydané knize zůstala v závorce tázací věta: „Je to světonázor?“ Podmět by se měl vztahovat k metodě přehledného představení, ale není zcela vyloučené, že se týká toho, co se touto metodou zachycuje.

Oddíl 131 se týká hlavního tématu, které známe ze spenglerovských míst v *Rozličných poznámkách*. V pracovní verzi Wittgenstein za slova „musí odpovídat“ doplnil v závorce vysvětlení: „Mám zde na mysli Spenglerův přístup.“ Jak Wittgenstein rozuměl Spenglerovu přístupu, víme z *Rozličných poznámek*, z pasáží, v nichž je řeč o hodnotě měřítko. Oddíl 131 *Filosofických zkoumání* totiž uvádí: „Nepřiměřenosti nebo prázdnotě svých tvrzení totiž můžeme uniknout jen tak, že předobraz představíme jako to, čím, je totiž jako srovnávací objekt – takřikajíc odměrku – ne jako předsudek, kterému skutečnost musí odpovídat. (Dogmatismus, do něhož při filosofování snadno upadneme).“⁴³

Jasně tedy vidíme, že Wittgensteinův vděk vůči Spenglerovi se neomezoval jen na období přelomu dvacátých a třicátých let. Není to tak, že by Wittgenstein počátkem třicátých let učinil pod Spenglerovým vlivem nějaké objevy, které by pak už jen zapracoval do dál samostatně rozvíjených úvah (i když by tomu mohlo zdánlivě napovídat vymazávání Spenglerova jména z pozdějších verzí textů). Můžeme říci, že Wittgenstein cítil Spenglerův stín

39 Baker, G. – Hacker, P. M. S., *Wittgenstein. Understanding and Meaning. Analytical Commentary on the Philosophical Investigations*. Vol. 1, Part II, c.d., s. 264.

40 Baker, G. – Hacker, P. M. S., *Wittgenstein. Understanding and Meaning. Analytical Commentary on the Philosophical Investigations*. Vol. 1, Part I. Oxford, Blackwell 2005, zvláště s. 317.

41 Baker, G. – Hacker, P. M. S., *Wittgenstein. Understanding and Meaning. Analytical Commentary on the Philosophical Investigations*. Vol. 1, Part II, c.d., 183, 29, s. 260.

42 „(Eine Art der ‚Weltanschauung‘, wie sie scheinbar für unsere Zeit typisch ist. Spengler).“ *Wittgenstein's Nachlass*, c.d, MS 110, 257. V této podobě najdeme poznámku například ve *Velkém strojopise* z první půlky třicátých let.

43 Wittgenstein, L., *Filosofická zkoumání*, c.d., 131.

na svém myšlení po celou dobu své práce na tom, co běžně chápeme jako jádro jeho pozdní filosofie. Tento stín se projevuje ve více souvislostech, ale výslovné zmínky Spenglerova jména ve Wittgensteinových pracovních textech nám umožňují jej přesně lokalizovat do jedné chybné úvahy.

Kritické čtení Spenglerovy knihy Wittgensteina (podle jeho vlastního mínění) především podnítilo ke zformulování klíčového momentu jeho relativismu, totiž k takřkajíc tvrdému uzemnění role srovnávacího objektu, jež se otisklo do pojmů jazykové hry, rodinné podoby, definice ukázáním i řízení se pravidlem. Srovnávací objekt nemá podle Wittgensteina privilegované postavení. Není transcendentní vůči tomu, co se jeho prostřednictvím vymezuje. To, že dostane při určité příležitosti roli vzoru nebo měřítka, z něj nedělá absolutní měřítko, jež by bylo platné i mimo kontext dané příležitosti. Vzorový metr uskladený v Paříži také lze přeměřit, pokud jednou získáme měřítko na něm nezávislé. Dokud ovšem nezávislé měřítko nemáme, bude přeměřování vzorového metru jen prázdnou ceremonií, nikoli konstatováním nějaké hluboké nutnosti (právě v tom Wittgenstein viděl klíčovou Spenglerovu chybu). Měřítko, jež je určující v rámci konkrétní procedury, nepodržuje svůj autoritativní charakter mimo její rámec. Zde viděl Wittgenstein největší přínos i omyl Spenglerovy knihy. A právě tento moment našel v jeho filosofii opakovaně uplatnění v různých kontextech.

Závěr

Přehled zmínek o Spenglerovi nám umožňuje: Zaprvé s určitostí říci, že Wittgenstein se cítil zásadně ovlivněn četbou jeho knihy během valné části tzv. pozdní fáze své tvorby, tj. po návratu do Cambridge – a rozhodně nejen na přelomu dvacátých a třicátých let. Zadruhé, můžeme s určitostí říci, že se tento pocíťovaný vliv neomezoval na nějaký osobní pesimistický náhled na vlastní současnost. Nešlo o idiosynkrazii. Naopak, máme jistě co do činění s Wittgensteinovým příspěvkem filosofii. Zatřetí, musíme zdůraznit, že Wittgenstein se necítil být spengleriánem ve smyslu doktrinálním. Když mluvil o Spenglerově důležitosti pro své myšlení, necítil se mu přímo zavázán za jakýkoliv dílek své filosofické nauky nebo metody, ať už bychom ji konstruovali jakkoli. Naopak, pro Wittgensteina byl Spenglerův filosofický vliv na jeho vlastní myšlení založen na základní prvoplánové chybě, kterou u Spenglera viděl, když zkusil stručně shrnout, oč mu v jeho prý příliš rozvláčné knize plně nepřesností vlastně šlo (byť v tom neměl jasno ani její autor).

Dá se říci, že Wittgenstein viděl Spenglerův stín nad tím, co se standardně chápe jako jádro jeho hlavního pozdního díla, totiž nad prvnimi 189 oddíly svých *Filosofických zkoumání*. Je to především téma rodinné podoby, ale také řízení se pravidlem, zvláště tam, kde je pravidlo vyjádřeno formou paradig-

matického příkladu. Ale koneckonců i výše zmíněná poznámka o matematice se týkala tématu významu jako užití, tedy dalšího známého motivu z díla pozdního Wittgensteina. Nemusíme kutat v margináliích, ale nic nás nenutí reinterpretovat Wittgensteinovu filosofii. Spenglerovská asociace poslouží jen jako ilustrace autenticky wittgensteinovských témat.

Dlužno znovu připomenout, že spenglerovská vazba nás nenutí dělat z Wittgensteina filosofa kultury nebo dějin. K tomu bychom mohli najít důvody i nezávisle na Spenglerovi. Jak jsme viděli, Wittgenstein sám uznával, že přinejmenším některá z těchto témat leží mimo jeho záběr, ale zároveň se ke Spenglerovi klidně hlásil třeba v kontextu filosofie matematiky, tedy zjevně daleko za obzorem Spenglerovy vlastní kvalifikace. Wittgensteinův pesimistický náhled na dobové historické trendy ovšem vyznívá spenglerovsky – a také sám Wittgenstein si tohoto motivu na Spenglerovi cenil. V oblasti rozpadající se rakouské monarchie však byla nostalgie po „světě včerejška“ běžná a Spenglerova kniha představuje jen obzvláště známé, ale nikoli jedinečné vyjádření generačního pocitu, jež překročilo svůj původní kulturní okruh. Rodilý Vídeňák Wittgenstein si k tomu nepotřeboval přechíst *Zánik Západu*.⁴⁴ A hlavně, v tomto bodě se zdá namísto dát za pravdu DeAngelisově zdrženlivosti – osobní postoj, s jakým Wittgenstein svou práci podával veřejnosti, není bezprostředně nutnou součástí této jeho práce samé. Svou filosofii nechápal jako kritiku momentálních trendů. Naopak: hned od úvodní citace z Augustinových *Vyznání* (v prvním oddílu *Filosofických zkoumán*í), mu zkrátka jde o rizika života bytostí obdařených jazykem.

---

44 Spengler, O., *Zánik Západu. Obrisy morfologie světových dějin*. Přel. M. Váňa. 2. vyd. Praha, Academia 2017.